دەوڵەتی هەرزەکار و ئایدۆلۆژیای قەیران

هۆشەنگی وەزیری

ئەوەی سەیری هەردووبەری نەخشەی سیاسی عێراق بکات، بەری دەوڵەت و بەری ئۆپۆزیسیۆن و بیەوێت لە سەرەتای نەوەدەکانەوە تا ئەمڕۆ لە بەرز و نزمییەکانی ئەم نەخشەیە بکۆڵێتەوە، بێگومان ڕووبەڕووی کۆمەڵێک پرسیاری زۆر گەورە دەبێتەوە، کە پتر لە هەر شتێک لاسەنگبوونی مەفهومی دەوڵەت لە عێراقدا دەیوروژێنێت، بەتایبەت دوای ئەو هەموو قەیرانە یەک لەدوای یەکەی کە زەبری توندی لە بنەما سیاسی و ئابوری و کۆمەلایەتییەکانی ئەم دەوڵەتە وەشاند. پرسیاری سەرەکی لێرەدا ئەوەیە ئاخۆ، لەم قەیرانە نێودەوڵەتیەدا، عێراق نوشوستیهێناوە؟ واتە ئاخۆ عێراق وەکو دەوڵەت کەوتۆتە ناو جوگرافیای «نا- دەوڵەت»ـەوە، دوای ئەوەی کە ڕاست و چەپ، سەرتاپای جەستەی ئەم قەوارە سیاسییە لەسەر نەزمی هێڵە پان و درێژەکان دیاریکراوە، دەسەلاتی ناوەند لە زۆربەی شوێنەکاندا تا ڕادەیەکی بەرچاو لاوازبووە، ئەمە جگە لە گەشت و سەیرانی جەنراڵەکانی تورک و سوپاکانیان، یان سەردانی جارەجارەی پاسدارانی ئێرانیش. ئاشکرایە کە عێراق کەوتۆتە قۆناغێکی نازکی مێژووە قەیراناویەکەی، کە تیایدا دەکرێت باس لە تەماهیبوونێکی قووڵ بکەین لە نێوان جەستە جیۆسیاسیە پارچەپارچەکەی «بەو مانایەی کە هەموو کۆلەکە بنەڕەتییەکانی دەوڵەت، لە سیاسەت، ئابوری و کۆمەڵگا، لە بەر ڕەشەبای کەوتن و پارەپارە بووندان» لەگەڵ چەمکی قەیراندا وەکو سیستمێکی دیاریکراوی هەڵوەشان و لەیەکدی ترازان.

تەماهیکردنی پێکهاتی دەوڵەت لەگەڵ قەیراندا، دیاردەیەکە کە بە دڵنیاییەوە زادەی ئەم ساتە وەختە نییە، کە ئاشکرایە بۆتە شاساتی قەیران، بەو مانایەی کە تەنیا میکانیزمەکانی قەیران، جڵەوی بونیادی دەوڵەت و ئۆپۆزیسیۆن و سروشتی بزاوت و بیرکردنەوەیان دەکات، بەڵکو ڕەگوڕیشە مێژووییەکەی ئەم بۆچوونە دەگەڕێتەوە بۆ کۆی مێژووی سیاسی لە عێراقی نوێ و هاوچەرخدا، بە تایبەت دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتاکانی دامەزرانی دەوڵەتی نوێی عێراقی و ئەو سیاسەتانەی کە دواتر حکومەتە یەک لە دوایەکەکان گرتویانەتە بەر.

گەر ئاوڕ لە مێژووی نوێی عێراق بدەینەوەو تەماشایەکی خێرای ڕەوتی گەشە پڕ لە خوێنەکەی بکەین، ئەوا دەبینین کە سروشتی ڕوداوە کۆمەلایەتی و سیاسییەکان و شێوەی ئەو

ئاڵوگۆڕە خێراخێرا سەربازی و سیاسیانە کە ڕویداوە، بەڵگەیەکی بێهاوتایە کە هەر لەسەرەتاوە قەیران جڵەوی مێژووی ئەم دەوڵەتەو گەشە پێچاوپێچەکەی کردووە. لەو کاتەوەی کە ناوچەکەی ئێمە وەکو هەویرێک پەنجەی سوپا سەرفرازەکانی دوای جەنگی یەکەمی جیهانی یەکەم یاری پێدەکرد، لەو کاتەوەی کە سوفرەی دابەشکردنی جوگرافی ڕاخرا، ئیدی دەوڵەتی عێراق ئارامی سیاسی بەخۆیەوە نەبینی و کەوتە گێژەنی ئاڵوگۆڕە خێراخێراکانی دونیای سیاسەت و ئایدۆلۆژیاوە، ئیدی لەو کاتەوە ڕەشەبای قەیرانە ناوەکی و دەرەکییەکان یاری بە کۆڵەکە لەرزۆکەکانی ئەم دەوڵەتە دەکەن، بە ئەندازەیەک دەتوانین بڵێین کە قەیران بۆتە بناغەی ئایدۆلۆژیانەی سیاسەتی دەوڵەت و پەیوەندییە فرەجەمسەرەکانی. قەیرانەکانی ناوەوە لەسەر شێوەی ڕاپەڕینە یەک لە دوای یەکەکانی خەلک و بزاوتە میللیە گەورە و سەرتا سەرییەکاندا دەرکەوت دژی داگیرکەرانی ئینگلیز و حوکمی پاشایەتی، « مەلیک غازی لەساڵی ١٩٣٦دا کوژرا، کوڕەکەشی فەیسەڵی دووەم و خێزانەکەی لە ساڵی ١٩٥٨دا لە ساتێکی هیستریادا بەدەستی یەکێ لە ئەفسەرەکان کوژران. ئەوە لە کاتێکدا بوو کە لیژنەیەک لە ئەفسەرە ئازادەکان خەریکی گفتوگۆ بوون لەسەر چارەنووسی و دەیانوویست وەکو مەلیک فاروق دوای شۆڕشی یۆلیۆ بینێرنە دەرەوە، شایەنی باسە کە ئەو ئەفسەرە پاش ماوەیەک بەهۆی پەرکەم و هەرەسی دەروونییەوە، خودکوژی کرد». مێژووی عێراقیش پڕە لە کۆدێتا « کە لە فەرهەنگی جەنراڵەکاندابە شۆڕش ناوزەددەکرا، لەم پەنجا ساڵەی دوایدا عەبدولکەریم قاسم یەکەمین کۆدیتایانی بە ناوی شۆڕشی چواردەی تەموزەوە ڕاگەیاند و دواتریش ساڵانی شەست ساڵی ڕستێک کۆدێتای یەک لە دوای یەکە تادەگەینە سەر وەلاوە خستنە ئارام و سپییەکەی سەدام حوسەین بۆ ئەحمەد حەسەن بەکر لە ساڵی١٩٧٩دا. ئەمە جگە لە جەنگی کورد و نائارامی بەردەوامی ناوچە شیعییەکان.

ئەوەی لێرەدا شایستەی ئاماژەپێدانە، ئەوەیە کە ئەمڕۆ قەیران لە ڕوبەرە پچوک و پانتاییە سنوردارەکانی خۆیەوە گواستوێتییەوە بۆ کۆمەڵێک چەمکی گشتی و چەند ڕوبەرێکی فراوانتر و کاریگەری لەسەر دەرەنجامی سەرتاپاگیرتر هەیە. ئەوەی لەم دەرفەتەدا تیشکی دەهاوینە سەر ئەو قەیرانەیە کە تێڕوانینی سەدام حوسەین بۆ دەسەڵات و سیاسەت و ئیدارەکردنی دەوڵەت دروستیکردووە.

دەکرێت کە قەیرانەکانی عێراق پێش سەدام حوسەین پتر بە قەیرانی دەسەڵات بشوبهێنین، کە هەمیشە ململانێکانی لە نێوان دوو پۆلی سەرەکیدا ڕوویدەدا، سیاسیەکان لە لایەک و عەسکەر لە لایەکی دی، یاخود لە نێوان عەسکەر و عەسکەردا بوو، واتە ململانێکە لەدەوری دەسەڵات و کورسی فەرمانڕەواییدا بوو. دەبێت بشڵێین کە ئەگەرچی ئەم کۆدیتاو گۆڕانکارییە

خێراخێرایانە کاریان لەسەر دۆخی دەوڵەت هەبوو، بەڵام کاریگەری ئەم ململانێیانە بە قووڵی نەدەکشایە ناو پێکهاتە ئابوری و کۆمەڵایەتییەکە و لەسەر ئاستی جەماوەریش تراژیدیای زۆر ترسناکی نەدەخستەوە، واتە ئەگەرچی گەمەی کۆدیتا یەک لە دوای یەکەکان قەیرانێکی بۆ شوناسی سیاسی دەوڵەت دروستکردبوو، بەڵام دەوڵەت لە عێراقدا هێشتابڕێک ئارامی کۆمەڵایەتی و ئابوری بە خۆیەوە دەبینی. وەلێ کاتێک سەدام حوسەین هاتە سەرکار، قەیرانەکە لە قەیرانی دەسەڵاتەوە بووە قەیرانی جوگرافیای دەوڵەت و جەستەی دەوڵەت لە هەموو ئاستەکاندا تووشی گەشەو ئاوسانێکی گەورە هات.

ئەم جۆرە قەیرانە نوێیە زیاتر چاوی لەسەر جوگرافیای دەرەوەی سنوری دەوڵەت بوو، هەر بۆیە دەبایە لەدەرەوەڕا بۆ مەیدانی تایبەتی بگەڕابایە بۆ کارکردن و ئاگرکردنەوە. بەم شێوەیە حکومەتەکەی سەدام کەوتە سیاسەتی هەڵشاخان بە وولاتانی دراوسێدا و کەوتە تاوانبارکردنی هەموو گەلانی دراوسێ کە گوایە یەکێکیان هەوڵی سازکردنی کۆدێتای داوە و ئەوی دیکەیان شۆڕشەکەی خۆی بۆ عێراق ڕەوانەدەکات و تەماحی لە خاکی عێراقە...هتد. هەموو ئەو هەولانەش دەڕژانە خانەی تەقەلاکردنەوە بۆ دورخستنەوەی قەیرانەکان لە ناو ماڵەوە بۆ ئەودیو سنور، تا لەو ڕێگایەوە دەرگاکان لە ڕووی سوپادا داخات، نەبا درێژەبدەنە گەمە شیرینەکەی خۆیان، گەمەی کۆدێتا بەسەر کۆدێتادا. بۆ ئەم سیاسەتەش جەنگ لە ڕووی ئایدۆلۆژییەوە باشترین پەردەپۆشی بوو. دیارە سەدام بۆ ئەوەی جەنگیش بکات دەبایە سوپایەکی بەهێز و کۆمەڵێک دەزگای گەورەی جەنگیی هەبێت کە لە دواجاریشدا دەبایە سەری هەموو داوەکان لەدەستی سەدام خۆیدا کۆتایی پێ بهاتایە. سەدام بۆ جێبەجێکردنی ئەو نیازە بڕی هەرە گەورەی سامانی عێراقی خستە خزمەتی کڕینی چەک و تەقەمەنییەوە و بە زۆر و بە خۆویست دەستیکرد بە هێرشێکی گەورەی سەربازگیری لە ڕیزی خەلکی عێراقدا، لە کاتی شەڕی کەنداودا ژمارەی سەربازەکان لە عێراقدا گەیشتە نزیکی ملیۆنێک کەس. دیارە ئەم پرۆسەی سەربازگیرییە، ئاسەواری گەلەک ترسناکی لەسەر کۆمەڵگای عێراقی جێهێشت و کردییە کۆمەڵگایەکی ڕاچەنیو کە بەردەوام لە حاڵەتی ئامادەباشدابێت و تاکەکانی هەمیشە بە جۆرێکی ئینفعالی ڕەفتاربکەن. لێرەوە عێراق لە دەوڵەتێکی دەسەڵات شپرزەوە بووە دەوڵەتێک کە جوگرافیایەکی ناجێگیر و دەستگایەکی سەربازی هەڵاوساوی هەیە، قەیرانیش لەم دەوڵەتەدا بووە پێداویستییەکی ستراتیژی مامەڵەکردن لەگەڵ دەوڵەت و خەلک و پەیوەندیە دیبلۆماسییەکانی دەرەوەدا.

بەمجۆرە قەیران لە ڕۆژگاری سەدام حوسەیندا، سروشتێکی جیای بە خۆیەوەگرت لە چاو قەیرانەکانی دیکەدا. لێرەدا چۆنێتی قەیران و هەڵگیرسانی و ئاراستەی و شوێنی، گۆڕانی

بەسەرداهات، لەهەموو ئەمانەش گرنگتر قەیرانەکانی ئەم قوناغە، دەرەنجامی ترسناکی لەسەر پێکهاتی کۆمەلآیەتی هەبوو، قەیران لەم قۆناغەدا خۆی ڕێکدەخات، ڕیشەدادەکوتێت، گوتاری تایبەتی خۆی دەبێت، دەزگا و ئامێری تایبەتی دروستدەکات کە ئەختەبووت ئاسا پەلدەکووتنە ناو هەناوی جەستەی عێراقییەوە. گوتاری قەیران لێرەدا دوو ئاستی جیاواز و ناکۆک لە خۆدەگرێت، لەلایەکەوە ئەم گوتارە بە ئاستە ڕووکەشەکەیدا ووتەزای «دەروازەی خۆرهەلآت» دەکاتە بنەمای سەرەکی بۆ خۆدەرخستن و کەوتنەڕوو، دژایەتی ئیمپریالیزم و زایۆنیزم و چاوچنۆکی ناسیونالیزمی فارسی و پاراستنی عروبە و ناسیونالیزمی عەرەبی دەکاتە دروشم. ئاستەکەی تریش ئاستێکی شاردراوە و جەوهەریترە، کە پابەندە بە خواستی ڕژیمی عێراقییەوە بۆ بینینی ڕۆلی پۆلیسی ناوچەکە بە مەبەستی پاراستنی قازانجەکانی خۆرئاوا، بەتایبەت دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئێرانی کە جەنگی دژی ئەمریکا و شەیتانە پچکۆلەکانی تر ڕاگەیاندبوو. بە ڕادەیەک کە ماوەیەک لەوەوبەر تاریق عەزیز لە دانیشتنێکدا لەگەل بێکەر وەزیری دەرەوەی ئەمریکای جاران گووتی: « کە عێراقییەکان هەشت سال لە بری لاوانی ئەمریکا شەڕیان لەگەل ئێراندا کرد»

ئەگەرچی ئەم گوتارە بە هەموو دیوێکدا ناکۆکە، لەلایەک ئاڕاستەی هەستی ناسیونالیزمی عەرەبی دەکرێت و لەلایەکی تر ئاڕاستەی ئەمریکا دەکرێت، بەلآم هەر دوو جەمسەرە جیاوازەکە لە یەک خالدا یەکدەگرنەوە کە دواجار مەبەستی سەرەکی لەم گووتارە قایمکردنی ئەرکانەکانی دەولەتی مەرکەزییە. سەدام لەسەرەتاوە خەیالی سەرۆکایەتی عەرەبی لەسەری خۆیدا پەروەردەدەکرد، هەلبەت ئەو هەستە بەربلآوەی شکست و نەبوونی پالەوانی فریادەرەس و ڕزگارکەر بۆ جەماوەری عەرەب یارمەتییەکی گەورەی سەدامی دا، بە تایبەت ئەو کولتوورە غەیبیەی ئەو جەماوەرە پشتی پێدەبەستێت، بەردەوام پێویستی بەو جۆرە قارەمان و فریادەرەسە غەیبیانە هەیە، کە بتوانن ئیسرائیل فڕێبدەنە دەریاوە. گوتاری ئایدۆلۆژی سیستمی عێراقیش، گوتارێکی حەماسی بوو ئاڕاستەی ئاستە حسییەکانی مرۆڤی عەرەبی دەکرا، بۆ وروژاندنی هەستی دەستەجەمعی و زیندووکردنەوەی ڕەمزە ئەفسانەییە خەوتووەکانی ناو یادەوەری ئەو فەردانە کاریدەکرد.

لە پێناوی دروستکردنی ئەو قارەمانە عەرەبییە وونەدا، وە بۆ داڕشتنی گوتارێکی سیاسی و ئایدۆلۆژی ئەوتۆ کە لەگەل ڕەهەندەکانی قەیراندا بگونجێت، دەبایە سەدام هەموو ڕێگرە گەورەکانی بەردەم ئەم گووتارە بسڕێتەوەو. سەرەتا سەدام لە ناو خودی حیزبەکەیەوە دەستیپێکرد و ژمارەیەکی گەورە لە بەرپرسیارانی حیزبی بە تۆمەتی نۆکەری بۆ سوریا

پاککردەوە، پێشتریش قەسابخانەیەکی گەورەی بۆ کۆمۆنیستەکان سازکردبوو کە لە ساڵی ١٩٧٣وە لەگەڵ بەعسدا چووبوونە ناو بەرەیەکی سەرتاسەرییەوە و دواتر هێدی هێدی بەعس بارەگاکانی گۆڕیبون بۆ جۆرە بنکەیەکی دیکەی حیزبی بەعس، بەر لەمانەش سەدام شەڕێکی ماڵوێرانکەری دژی کورد سازکردبوو، لەگەڵ سەرەتای دژایەتیکردنی ئێرانیشدا کەوتە جەنگەوە دژی شیعەکان و بە هەزارەهایانی گرت و لە هەموو سەروەت و سامانێک ڕووتیکردنەوەو فڕێیدانە ئەو دیو سنورەکانەوە بە بەهانەی ئەوەی کە ئەسڵیان ئێرانییە، دیارە ئەمەش بە ئامانجی داڕشتنی گوتارێکی ناسیونالیستیانەی بێگەردی عەرەبی بوو، کە لە هەندێک ڕوودا هاوشێوەی گوتاری کەمالیانەیە لە تورکیا. ئەم پاکسازیانە بە پلەی یەکەم شوناسی کوردی، شیعی، کۆمۆنیستی گرتەوە کە هەر سێکیان بە سێ پۆڵی دژی گوتاری عەرەبی، سونی، بەعسی سەیردەکران، ئەم دژایەتیەش لەسەر ئاستی ئایدۆلۆژی و لەسەر ئاستی نەتەوەیی و مەزهەبیش، غەزەلێکی سووک و کاڵوکرچ بوو بۆ هەستی بریندراری فەردی سادەی عەرەبی، کە لەم گوتارەدا گەڕانەوەیەکی دەبینی بۆ شکۆی سەردەمانی جیهاد دژی سەلیبیەت. بەعس لە سەرەتاوە چەمکە ناسیونالیستییەکانی ئەم گوتارەی گەیاندە سنوری فاشییەت و تۆتالیتارییەت، سەرەتای ساڵانی هەشتا ئەم گووتارە ناسیۆنالیستییە کەفکردووە، تا ئەندازەیەکی بێمانا هەڵاوسانی بە خۆیەوە بینی، کاتێک یەکەم: بەر شوناسی ناسیونالیستی فارسیانە کەوت، دووەم: کاتێک میسر دوای کامپ دیفید سەرکردایەتی و ناوەندێتی دونیای عەرەبی لەدەست دا و بنکەی کۆمەڵەی دەوڵەتە عەرەبییەکان لە قاهیرە گوازرایەوە. لەم هەلومەرجەدا سەدام هەموو گەنجینەکانی کولتووری ئیسلامی هێنایەوە دەرەوەو کردیە خۆراکی دەستگاکانی ڕاگەیاندنی خۆی، بە ئومێدی بوونە سەنتەر و بەدەستخستنی پێشینەیی لە دونیای عەرەبدا. ڕژێم لەم گەمەیەدا ناوگەلێکی وەکو قەعقاع و سەعدی کوڕی وەقاز وخالیدی کوڕی وەلید و حامورابی و نەبوخوز نەسری زیندووکردەوە بە مەبەستی ئەوەی تەماهییەک لە شوناسدا دروستبکات لە نێوان ئەوان و سەدام حوسەیندا کە دژی مەجوسەکان شەڕدەکات. ناسیونالیستە عەرەبەکانیش بەغدادیان وەکو دڵی عروبە و سەدامیان وەکو سەرکردەکەی تەماشادەکرد، میدیای دەوڵەتەکانی کەنداویش لە ترسی ئێران بایاندایە سەر گوتنەوەی هەمان ئاواز.

ئەم وەهمە خاڵی سەرەتاو کۆتایی ئەو قەیرانە گەورانەیە کە بونیادی کۆمەڵایەتی و سیاسی لەو بیست ساڵەی ڕابوردوودا هەژاند، ئەمە جگە لەوەی کە دەزگا زەبەلاحەکانی دەوڵەت کەوتنە دروستکردنی تەماهییەکی گەورە لە نێوان «دیکتاتۆر و نیشتمان»دا، لە پێناوی تێپەڕاندنی ئەو ڕستە درێوەی کە دەڵێت «ئەگەر سەدام گووتی، مانای عێراق گوتوویەتی».

ئاشکراشـە دەرەنجامەکانی ئەم سیاسـەتە مێژوویەکی ڕەشـە لە کوشتن و تیرۆری گەورە دژی کورد و ئەنفالکراوەکانی، دژی شیعە و شـوناسـە دانپیانەنراوەکەیدا، وە دژی پێکهاتی ئابوری و بنەماکانی.

ئەگەر بە قووڵیش لەم گووتارە بڕوانین دەبینین لە ناوەوە یەک جەمسـەر کۆنترۆڵیدەکات کە بەرهەمی عەقڵیـەتێکی هەرزەکارانەیەو دوا مـەبەسـتی ئەوەیە کە ناوەندێکی ئەبەدی و نەگۆڕ دروسـتبکات کە لە کەسی سـەدام حوسـەیندا کۆدەبێتـەوە و ئەرکیشی ئەوەیە کە ئاسـایشی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و پارسـەنگی هێزەکان بپارێزێت، گومانیشی تیا نییە کە زۆر هۆکاری ناوەوە و ئیـقلیمی، بەتایبەتیش بونیـادی ئۆپۆزیسـیـۆنی عێراقی بواری بۆ دروسـتبـونی ئەم گوتارە خۆشکردووە کە خۆرئاوا لە ساڵانی شەڕی عێراق ـ ئێراندا بە گەورەیی پیادەیانکرد و گوتیـانەوە، دیارە ڕاگرتنی سـەدام حوسـەین وەکو تاکە کەسـێک کـە دەتوانێت پێشـڕەوی شۆڕشی ئێرانی ڕابگرێت، کۆمەکی خۆرئاوای بۆ سەدام دژی ئێران مسۆگەرکرد، کە دواتر بە هەوکردنێکی گەورەی خودی سەدام حوسـەین دواییهات، لە دوای شەڕی دووەمی کەنداویش، مەترسی دابەشدابەشبوونی عێراق و هاتنە سەرکاری ئۆپۆزیسێۆنێکی پارچەپارچە وایکرد سـەدام حـوسـەین جـارێکی تر تاکـە کـەس بێت گـەمـەکـە ڕابگرێت، ئەوەبوو لێـپرسـراوێکی ئەمریکی دوای ڕاپەڕینی خەڵکی عێراق ڕاستەوخۆ گووتی «شـەیتانێک کە دەیناسین، بۆ ئێمە چاکترە لە فریشتەیەک کە نایناسین».

ئەمـەیە جەوهەری ئەو سیاسـەتە نوقسـتانەی کە هیچ کامڵییـەکی عەقڵانی تیانییە. هەر گوتاری ئەم قەیرانە یەک لەدوای یەکانەشە کە ئەمڕۆ عێراقی گەیاندۆتە دۆخی «نا ـ دەوڵەت» و سـەروەری سـیـاسی زامـدارکـردووەو جـەوهـەری سـیـاسـەتی دەرەوەشی پوچکردۆتەوە، ئەو سـیـاسـەتی سـازکـردنی قـەیرانـەی کـە دەوڵـەتی عـێـراق لە مـاوەی دەسـەڵاتی سـەدامـدا گرتوێتییەبەر، بەڵگەیەکی گەورەیە کە دەزگاکانی ئەم دەوڵەتە هێشتا ناکامڵ و هەرزەکارن و نەگەیشتونەتە قۆناغی کامڵبوون.